

Móricz Zsigmond (1879-1942)

Tiszacsécsén született, a családi hagyomány szerint 1879. június 29-én, az anyakönyv bejegyzése alapján július 2-án.

Apja, Móricz Bálint földműves, építési vállalkozó; anyja, Pallagi Erzsébet református lelkészi családból származott. A jómódú parasztok közé magát felküzdő apát egyik csapás a másik után éri, cséplőgépe fölrobbant, bérelt malmukat elsodorta az árvíz. A tönkrement család Prügyre költözött, s a legnagyobb fiút, a hatesztendő Zsigmondot Túristvándiban lakó nagybátyjához, a gépkovács Pallagi Lászlóhoz adták. A gyermeket a nagyanya, az özvegy papné neveli.

1888-tól ismét együtt Prügyön a család. 1890-ben kezdi meg tanulmányait a debreceni református kollégiumban, majd folytatja 1894-től a szintén nagyhírű Sárospatakon. Mivel rosszul tanul, egyedül érzi magát, másik anyai nagybátyja, Pallagi Gyula, a kisújszállási gimnázium fiatal igazgatója 1897-ben magával viszi, s itt érettségizik 1899-ben jó rendű eredménnyel.

1899-1900-ban református teológiát, majd jogot tanult Debrecenben, a *Debreceni Hírlap* segédszerkesztője volt. A *Debreceni Ellenőr* novelláját (*A bécsi bútor*), a *Kisújszállás és Vidéke* versét közölte.

1900 októberében Budapestre költözött, jogot, majd bölcsészetet tanult, de tanári szakvizsgát nem tett. 1902-ben óraadó tanár a kisújszállási gimnáziumban, tisztviseelő a kultuszminisztériumban, majd a Központi Statisztikai Hivatalban. 1903-1909 között *Az Újság* című napilap munkatársa.

1903-06 között öt alkalommal vett részt népköltési gyűjtőúton Szatmár megyében; meséket, dalokat gyűjtött, a közben szerzett társadalmi tapasztalatok nagy hatással voltak írói fejlődésére.

1905-ben házasságot kötött Holics Eugéniával (Janka). Kisfia születik, aki nyolchónaposan meghal. 1907-ben az Országos Monográfia Vállalat segédszerkesztője, Szatmár megye monográfiáján dolgozott. 1908-ban megjelent *Erdő-mező világa* című állatmese-gyűjteménye és *Hét krajcár* című novellája a *Nyugat*ban. Ez utóbbit második gyermeke halálakor írta, mély megrendültségében, apai fájalmában szakadt föl igazi hangja. „*Igen késő volt, huszonnyolc éves korom után, mikor rájöttem, hogy voltaképpen csak azt lehet leírni, ami fáj. Ami megsebzí az embert.*”

1909-ban közzétette első novelláskötetét (*Hét krajcár*), Ady üdvözölte, barátságuk szellemi szövetséggé vált. A Nemzeti Színház bemutatta *Sári bíró* 1910 című színművét. Az új magyar irodalom elismert alakja lett.

1913-ban feleségével Olaszországban nyaralt.

1915-ben haditudósítóként járta a frontot, riportokat írt, de háborús illúziói hamar eltűntek. Üdvözölte a polgári demokratikus forradalmat, 1918. december 1-jétől a megalakuló Vörösmarty Akadémia alelnöke, 1919 januárjában a Kisfaludy Társaság tagja lett; január 29-én Adyt búcsúztatta, februárban megírta *A földtörvény kiskátéját*. Kezdetben reményeket fűzött a Tanácsköztársasághoz, hadijelentéseket írt, füzetet a somogyi földműves-szövetkezetekről, több lap (*Világszabadság, Vörös Lobogó, Fáklya* stb.) munkatársa, tagja az írói direktóriumnak. 1919 tavaszáig bízik a változásokban, de májustól már nem tud együtt haladni a kommün egyre diktatórikusabb módszereivel.

A kommün bukása után zaklatták, kizárták a Kisfaludy Társaságból, írásait egy ideig csak a *Nyugat* és az *Est*-lapok közölték, színdarabjait nem játszották. Visszavonult leányfalusi házába.

1925-ben felesége öngyilkos lett. 1926-ban házasságot kötött Simonyi Mária színésznővel.

1927-től több felvidéki előadókörúton járt, megismerkedett az ottani magyar fiatalság radikális nézeteivel, 1931 márciusában erről cikket írt a *Nyugatban*, ezért több megye és a főváros konzervatív körei hazafiatlansággal vádolták.

1929. december és 1933. február között Babitscsal közösen szerkesztette a *Nyugatot*; Móriczé volt a prózarovat. A folyóiratot igyekezett a „nemzeti koncentráció” orgánumává tenni, megszervezte a Nyugat-barátok Körét, könyvsorozatot tervezett, járta az országot, erdélyi, felvidéki, vajdasági, amerikai magyar szerzők írásait közölte, felkarolta az autodidakta paraszttehetségeket.

1932-ben fiatal írótól adott ki prózaantológiát (*Mai dekameron*), 1933-ban az Írók Gazdasági Egyesülete (IGE) elnökévé választották. Írói szemléletmódjára ekkor az induló, öt szellemi ősnök elismerő népi mozgalom volt legnagyobb hatással, megerősödött paraszti demokratizmusa.

1932-ben Rothermere-díjat kapott.

1936-ban megismerkedett Littkei Erzsébettel (Csibe), több írásának modelljével. 1937-ben felbomlott házassága, Leányfalura költözött. 1940-ben *Magvető* címmel magyar irodalmi antológiát adott ki, népszerűsítési céllal átírta Kemény Zsigmond (*Rajongók*) és Tolnai Lajos (*A nemes vér*) regényét. 1939 decemberében Szabó Páltól átvette és szerkesztette a *Kelet Népet*.

1942. augusztus 29-én - amikor Leányfalun, a telefonon meghallja, hogy Gyöngyi lányának gyermeke született, meghatottságában leejti a kagylót - agyvérzést kap.

A budapesti Korányi klinikán 1942. szeptember 4-én, hajnali három órakor hunyt el.

A sikertelen kezds után alkotói pályájának indulását nagyban segítette Ady fellépése. Az *Új versek* ugar-motívuma felszabadítja Móriczban kortársaihoz képest hatalmas és egyedi életanyagát, melyet a szülőföldjéről és a szatmári népköltési gyűjtőúton szerzett. Az 1908-ban, a *Nyugatban* megjelenő, klasszikus felépítésű novellája, a *Hét krajcár* hozza meg számára a sikert és elismertséget. A klasszikusan zárt felépítésű novella a műfaj előírásainak megfelelően egy központi motívum köré szerveződve jut el a magható csattanóig, a szolidaritás - anyagi szempontokat nem ismerő - kifejezéséig. A hasonló című novelláskötet (1909) többi darabjában (*Judit és Eszter*, *Tragédia*, *Csipkés Komárominé*, *Birkaitató válú*) elszakad a drámai konfliktusok könnyes-érzelmes feloldásától, s a nyomorúságos körülmények fogságában vergődő, önnön ösztöneikkel küszködő paraszti hősöket mutatja be.

Móricz parasztábrázolásának egyik újdonsága az irodalmi és kultúrtörténeti hagyománnyal való szakítás. A gondolkodástörténetben a görög Theokritosztól Vergilius Georgicáján és bukolikus költeményein keresztül az a felfogás élt, hogy a falu, a vidék a harmónia és emberi boldogság világa. Az újkorban Rousseau erősíti fel ezt az érzést. A magyar epikában Jókainál a paraszt anekdotikus zsánerfigura. Mikszáth két elbeszéléskötetének világa már bonyolultabb. Azt a pillanatot ábrázolja novelláiban, mikor a falu, a vidék természetes közösségébe betör a külvilág és a civilizáció; paraszt hősei vagy küzdenek ez ellen, vagy behódolnak az új értékrendnek. A századforduló népszerű műfaja, a népszínmű még inkább felerősíti az egyoldalú faluképet: a falu a vidámság, a jókedv és a derű világa. Móricz másik újdonsága a paraszti világ struktúrájának bemutatása. Novelláiból, regényeiből zárt, hierarchikus világ tárul elénk, ahol a nincstelen zsellért a néhány holdas parasztól áthidalhatatlan szakadék választja el. A hierarchia egyik fokáról a másikra lépni szinte lehetetlen, vagy emberi erőt meghaladó feladat.

Móricz ábrázolásában a falu - Ady szavával - a lelkek temetője, a kielégíthetetlen emberi vágyak színtere. Mivel a társadalmi és szociális mozgás ebben a struktúrában szinte lehetetlen, a vágyak, energiák és törekvések csak az ösztönök szintjén vezetődnek le. Móricz arra is rámutat, hogy a hagyománynak nemcsak értékőrző és megtartó ereje van, hanem fogva is tartja a parasztságot, lehetlenné teszi a felemelkedést, a többre vágyást. Móricz újfajta

élményéhez megtalálja az adekvát stílust és emberképet, a naturalizmust. A biológiailag és szociológiai szempontból egyaránt determinált hősök ösztönélete kerül előtérbe, elsősorban a szexualitás. S mindez a stílusirányzat fotografikus és fonografikus hűségével ábrázolódik.

Az 1909-ben megjelent *Tragédia* című novella címe műfajt, illetve esztétikai minőséget jelent. A klasszikus tragédiában a köznapi mértéket meghaladó hős küzd a köznapi mértéket meghaladó értékekért, mely értékek a tragédiában általános emberi értéként mutatkoznak. Móricz novellájában a cél elérésének feszülő akarata a tragédiák hőseit idézi, ezzel áll szemben az elérendő cél groteszk kisszerűsége, Kis János ki akarja enni a nagygazda Sarudyt a vagyonából. Kis Jánosnak még a vágyai sem lépik túl az ösztönélet szintjét, bukása és halála éppoly kisszerű és észrevétlen, mint élete. Az éhség, melyet nem csupán biológiai-élettani szempontból értelmezhetünk, hanem jelképesen is, a korai Móricz-novellák egyik jellegzetes motívuma (*Egyszer jóllakni*).

A naturalizmus emberképe hatja át a háborúellenes novellákat is, melyekben a borzalmak tudattorzító hatása és az ezeken túlnövő életakarata egyszerre van jelen (*A tűznek nem szabad kialudni; Szegény emberek*). Az 1916-os *Szegény emberek* című novellában a paraszti nyomor ábrázolása a háború embertelenségének bemutatásával párosul. A névtelen katona 26 hónapos frontszolgálat után 28 napos szabadságra jön haza. Megpróbálja a lehetetlent, ennyi idő alatt előteremteni családjának a tél átvészeléséhez szükséges pénzt. Ám hamar felismeri, hogy erre képtelen. A Vargáéknál elkövetett kettős gyilkosság nem csupán és nem elsősorban a szociális nyomor következménye, hanem a háború tudatromboló hatásáé. A novella hőse nem tud eligazodni a szabad és a tilos, erkölcsös és erkölcstelen összekeveredett értékrendjében. Móricz emlékképekben idézi fel a háború borzalmait, s nyílt utalást is tesz a vétkesekre: „nem a muszka van a túlsó parton, a túlsó parton a gazdagok vannak” A szentimentális és naturalista elemek váltakozása jelzi a főhős lelki-érzelmi gazdagságát, de a tudatban végbement pusztulást is.

Első jelentős regénye, a jelképes című *Sárarany* 1911 a főhős, Túri Dani alakjában harsányan naturalista eszközökkel - lásd Karinthy-paródia - mutatja be a paraszti tehetség önpusztító sorsát.

Az *Isten háta mögött* 1911 tudatosan és ironikusan idézi Flaubert *Bovaryné* című regényét; a kisszerű történet a kisvárosi élet sivárságát, minden értelmes emberi törekvés lehetetlenségét ábrázolja.

A fáklya 1917 a „magyar messiásoknak” a hivatástudatba belerokkanó igyekezetét, a nemes törekvéseknek önmaga ellentétébe való átcsapását elemzi, azt a szituációt, miként válik a fényhozóból tűzgyújtóvá valaki.

A történelmi tragédiák és személyes megpróbáltatások a húszas évektől új utakra terelik Móricz művészetét. A *Légy jó mindhalálig* 1920 a debreceni kollégium diákja, Nyilas Misi megpróbáltatásain keresztül tesz hitet az alapvető emberi értékek, a tisztesség és jóság mellett.

Az életmű legnagyobb vállalkozása az *Erdély-trilógia* (*Tündérkert*, 1922; *A nagy fejedelem*, 1935; *A nap árnyéka*, 1935). Kivételes nyelvi erővel, a történeti hitelesség igényével tárja eléink Móricz a XVII. századi Erdély tablóját, hogy a két központi alak, Báthory Gábor és Bethlen Gábor alakjában kifejtse a magyarság egészére vonatkozó történelemfilozófiáját, a Trianon utáni Magyarország jövőépítő lehetőségeit. A kortársak által kulcsregényként is olvasott műben Báthory tökéletességet hordozó eszményei szembesülnek a megmaradást elősegítő, a mindennapok építő munkáját képviselő Bethlen törekvéseivel.

A férfi-nő kapcsolatot (a művekben visszatérő két nőtípus: a szépasszony, aki inspirál, de pokolba is taszít; a jó asszony, aki óv, de a férfi nagyra törő terveit gátolja) is elemző dzsentri-regényei (*Kivilágos-kivirradtig*, 1926; *Úri muri*, 1928; *Rokonok*, 1932) az anekdotikus próza hagyományaihoz visszatérve, és azokat a klasszikus realizmus eszközeivel ötvözve mutatják be egy társadalmi réteg önfeledt mulatozás közbeni haláltáncát. „Móricz fehér asztal mellé ülteti alakjait, azok egy sóhajtással űzik a bánatot, eszik a húsokat, isszák a borokat,

anekdotáznak, koccintgatnak, kedvük a hetedik mennyországig csavarodik, pedig siralomházban ülnek, a végzet szárnya suhog a fejük felett. Móricznál a muri mindig több a dzsentrí puszta mulatozásánál. Élménykeresés is, a szűkre szabott keretek tágitása. Ezért mutatta be bor mellett nemcsak a dzsentrít, hanem az országoló fejedelmeket és a futó betyárt is. Főként azokat, akik megrekedt álmukat fojtották a fizetett jókedv borába, hogy legalább csóvás kurjantásokban és dalokban lobogtassák fel lelkük kincseit. Nála a nagy muri egy kicsit a kipányvázott lelkek rúgkapálása is; a lelki vergődés rajza.” (Czine Mihály) Az **Úri muri** kapcsán Kodolányi Gyula fogalmazta meg Móricz viszonyát a dzsentríhez: „Ez a regény ökölcsapás. De simogatás is. Mert benne van minden sorában, hogy véreim, én is közétek tartozom, és nagyon sajnállok benneteket - magamat.”

Az életmű kivételes pillanataként szól Móricz a szerelem társadalmi korlátokat legyőző erejéről a **Pillangó** 1925.

A harmincas években Móricz új tájékozódási pontokat keres. A naturalizmus egysíkú parasztképétől elszakadva balladái szerkesztéssel, puritán nyelvi eszközökkel idézi meg a ridegpásztorok civilizáció előtti világát.

A **Barbárok** 1931 Móricz egyik legkiérleltebb művészi teljesítménye. Balladás hangon, népmesei motívumokat is felhasználva, tragédiát idéző szerkesztéssel mesél el egy epizódot a ridegpásztorok életéből. Az első rész, az első szerkezeti egység Bodri juhász meg a kislia megölése, a második rész a fekete asszony igazságkeresése, a harmadik rész az igazságszolgáltatás. A mű két központi helyén a címben, illetve a novella utolsó mondatában hangzik el a kulcsszó, barbárok. Móricz egy animisztikus, totemisztikus hitben élő, civilizáción kívüli világot mutat be, ahol a hagyományos erkölcsi kategóriák érvénytelenek. Veres juhászék világa nem erkölcstelen világ, mert az feltételezi a kanonizált erkölcsi normákat, azok ismeretét, hanem erkölcs nélküli. A vizsgálóbíró tényszerű és indulat nélküli kijelentése ennek regisztrálása. Ha van a műnek társadalomkritikája, akkor az arra vonatkozik, hogy létezhet a XX. század 30-as éveiben olyan része a magyar valóságnak, melyet nem érintett meg a civilizáció.

Bemutatja a paraszti életforma értékteremtő voltát is szociográfiai hitelű regényében, a Joó György élettörténetét rögzítő **A boldog ember**ben 1935.

Fogadott lánya, az árvaházi Csibe tragikus gyermekkori sorsát rögzítik a **Csibe-novellák** és a belőlük kinövő, a szenvedés poklába vezető, zsoldárookra tagolt **Árvácska** 1941 című regény. Az életmű zárásaként a személyes és társadalmi szabadságért egyaránt küzdő betyár alakját rajzolja meg (**Betyár**, 1937; **Rózsa Sándor a lovát ugratja**, 1941; **Rózsa Sándor összevonja szemöldökét**, 1942). Móriczot nemzeti, népi célok vezették a betyárábrázoláshoz - a jobbágyfelszabadítás történetét akarta megírni -, a megalkotott hős azonban túlmutat a magyar sorson, s Kelet-Európa évszázadokig jobbágyorsban rekedt népeinek életét példázza.

A kiforrott Móricz-stílus legfőbb jellemzője „a párbeszéd nagyfokú kedvelése, a kevés mellékmondat, a főmondatokra épülő szövegépítkezés, amelynek függvénye a szabad függő beszéd is.” (Herczeg Gyula) Móricz stílusa, nyelve eruptív erejű, „mint azé az emberé, aki hozzászókkott, hogy váratlan vallomásokat tegyen vagy halljon.” (Szerb Antal) A nyelvi erupció a párbeszédekben érvényesül igazán; szövegformálásának nagyszerűségéről Kosztolányi fogalmazott frappáns tömörséggel: „Így csak a természet alkot.”

Drámaírói tevékenysége az életmű másodlagos vonulatát jelenti. A nemzeti irodalom iránti tiszteletből újítja fel Bornemisza **Magyar Elektráját** (1931), eredeti színpadi művei mellett (**Sári bíró**, 1910) többnyire regényeit dramatizálja (**Úri muri**; **Rokonok**). Az irodalomszervező Móricz 1929-33 között a **Nyugat** főszerkesztője Babitscsal együtt. Mivel programját nem tudja érvényesíteni, szakít a folyóirattal. Bár nem tartozik a mozgalom aktivistái közé, a népi írók őt tekintik egyik szellemi atyjuknak. 1939-től a **Kelet Népe** folyóirat tulajdonosa és szerkesztője.